
К.С. Шахбазян

канд. юрид. наук,
учений секретар Центру досліджень інтелектуальної
власності та трансферу технологій НАН України
e-mail: shahbazjan@nas.gov.ua
<https://orcid.org/0000-0002-2205-374X>

**ПОЛІТИКА ВИДАВЦІВ НАУКОВИХ
ЖУРНАЛІВ ТА МОНОГРАФІЙ
У СФЕРІ АВТОРСЬКОГО ПРАВА**

<https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.391.074>

Розповсюдження та продаж наукових періодичних і монографічних видань у цифровому форматі в мережі Інтернет призвели до розробки та застосування правових і технічних засобів, що адаптують вимоги авторського права до нових моделей використання наукових видань. Представлено короткий огляд проблематики застосування авторського права у разі розміщення та поширення електронного видання (або електронної версії друкованого видання) та окреслено питання, що потребують вирішення у практичній діяльності видавництва з видання наукових журналів і монографій.

Ключові слова: наукове періодичне видання, цифровий формат, авторське право, електронне видання, ліцензійний договір.

У процесі видавничої діяльності, що здійснюється науковою установою самостійно або через видавництво, виникає певний комплекс правових питань, пов'язаних із розміщенням та поширенням видань у мережі Інтернет. Їх вирішення залежить від політики установи: якою буде модель розповсюдження, чи планує редакційна колегія наукового журналу включити його до світових реферативних баз даних, чи підтримує політику відкритого доступу тощо.

Загальноприйнятим для видавництв, закладів вищої освіти, наукових установ в ЄС, США, інших країнах є викладення на власних сайтах засад політики у сфері авторського права стосовно наукового журналу, що видається, або в цілому для видань видавництва.

Під час формування власної політики наукової установи чи видавництва варто звернути увагу на практику роботи наукових журналів в ЄС. Зокрема, основною метою видавництва *Oxford University Press (OUP)* є заохочення до максимально широкого розповсюдження змісту журналів. Це видавництво пропонує комплекс послуг для задоволення потреб установ, компаній і ви-

давців усього світу [1]. Зазначено можливість обрання з кількох доступних варіантів ліцензування:

- дозвільна система: для повторного використання або перевидання взятих із сайту видавництва даних, рефератів або статей необхідно отримати дозвіл, який може бути наданий для перепублікації у книзі, журналі, електронній книзі, презентації *Power Point*, програми лекцій, дисертацій тощо;

- режим відкритого доступу: статті, опубліковані за моделлю відкритого доступу, чітко позначені і вільно доступні на сайті відразу ж після публікації. Їх можна повторно використовувати, перевидавати і поширювати різними способами, залежно від виду ліцензії.

- режим комерційного використання матеріалів, що розміщені видавництвом у відкритому доступі для некомерційного використання.

Публікуючи статтю в журналі видавництва *Springer* за передплатою і без відкритого доступу, науковці підписують заяву про передання авторських прав (*Copyright Transfer Statement (CTS)*), яка детально описує політику *Springer* щодо само архівування [2].

Загальноприйнятим є правило — для всіх статей, опублікованих для некомерційного використання за ліцензією *Creative Commons Non-Commercial Attribution Licences*, необхідним є отримання дозволу для всіх видів комерційного повторного використання. У політиці журналу тоді обов'язково надається визначення комерційних принципів повторного використання статей та інших видань у відкритому доступі.

Актуальність визначення політики у сфері авторського права для українських установ підсилюється тим, що для розміщення журналу в базах даних та платформах типу *Web of Science*, *SCOPUS*, вимога викладати на сайті наукового журналу засади відповідної політики видавництва є обов'язковою.

У зв'язку із зазначеним, у цій статті розглянуто питання, що можуть бути предметом політики у сфері авторського права наукової установи, закладу вищої освіти, видавництва стосовно видання наукових журналів і монографій.

1. Права на використання рукопису наукової статті, що автор надає науковій установі з метою публікації. Відповідні права зазначаються у ліцензійному договорі між автором та установою. У НАН України установи — видавці наукових журналів отримують право на використання рукопису статті від авторів на основі примірною ліцензійного договору на використання твору, форма якого затверджена постановою Президії НАН України від 04.06.2014 № 130.

Так, Ліцензійний договір між науковою установою — видавцем періодичного видання і автором твору передбачає надання установі-видавцю:

- невиключної ліцензії на використання наукового, науково-технічного твору шляхом опублікування його у періодичному виданні;

- права перекладати, адаптувати, розміщувати повністю або частково твір у мережі Інтернет;

- права публікувати твір в інших, зокрема іноземних виданнях;
- включати його як складову частину до інших збірників, антологій, енциклопедій тощо за погодження з автором;
- права на розповсюдження твору як невід'ємної складової частини періодичного видання на території України та інших країн шляхом передплати, продажу та безоплатної передачі періодичного видання;
- права видавати субліцензію видавничій організації на способи використання твору тощо.

У випадку, коли створення статті або монографії не пов'язано зі службовою діяльністю автора, виключні майнові права інтелектуальної власності на рукопис залишаються у автора. Якщо стаття чи монографія є службовим твором або в ній використано частини службових творів (наприклад, звітів про проведення наукових досліджень), автору треба врахувати політику організації, де він працює, щодо їхнього використання.

Іноземні видавництва у своїй політиці визначають, чи буде сплачуватись винагорода автору, чи, навпаки, він оплачуватиме публікацію видавництву.

У політиці видання зазвичай вказують: здійснюється публікація безоплатно чи ні, для яких категорій працівників здійснюється безоплатне опублікування, для яких платне.

Особливості використання статей та, відповідно, передання певних прав від автора науковій установі та / або видавництву можуть бути пов'язані з описаними нижче трьома варіантами.

1.1. Варіант публікації з використанням ліцензій відкритого доступу. Якщо наукова установа, видавництво публікують наукові статті на умовах відкритого доступу, у політиці треба вказати вид ліцензії вільного доступу, що застосовується установою.

Найдоцільнішим для наукових журналів, що публікуються українською мовою, з нашої точки зору, є використання ліцензії «Із зазначенням авторства — некомерційна — без похідних» CC BY-NC-ND (детальніше про це див. [3]), яка унеможлиблює, наприклад, додавання будь-ким до опублікованої статті нової частини (фрагмента) тексту або ілюстрацій та подальше поширення публікації статті вже під іменем не тільки власне її авторів (авторів первинного, вихідного тексту), а й автора змін. Для журналів, що видаються англійською мовою, з урахуванням сталих традицій етики та оригінальності публікації, можна використовувати й інші ліцензії вільного доступу.

У цьому випадку також потрібно у договорі з автором зазначати, який вид ліцензії відкритого доступу передбачено для публікації статті.

1.2. Варіант забезпечення доступу читачів до опублікованої статті із застосуванням визначених законодавством випадків вільного використання творів. У цьому випадку примірник журналу зі статтею розміщують на сайті установи з можливістю забезпечити доступ через електронні мережі.

Інші особи можуть застосовувати опубліковану статтю для власного використання та у випадках, визначених як вільне використання ст. 21—25

Закону України «Про авторське право і суміжні права», а також Бернською конвенцією про літературні та художні твори.

1.3. *Варіант розповсюдження творів за передплатою та використання видань із комерційною метою.* У політиці вказують, чи передбачено поширення наукового журналу за передплатою. При цьому можливі два варіанти. Визначення, що через певний час журнал буде розміщено у відкритому доступі. Або статті, опубліковані у журналі, можуть бути поширені, окрім передплати, лише на умовах придбання, а розміщення їх у відкритому доступі не передбачено.

У цьому випадку у політиці визначають права автора щодо використання рукопису статті, поданої для публікації у початковому вигляді без редакційних правок журналу, зокрема, щодо можливості розміщення її на власній вебсторінці автора, а також на сайті наукової установи-видавця.

2. Права автора щодо використання рукопису статті та опублікованої статті. Указані права є різними і залежать від того, яку модель поширення застосовує журнал: відкритого доступу, або за передплатою, або продажу доступу до окремих статей.

Модель публікації з використанням ліцензій відкритого доступу. Автор має право розмістити рукопис статті, поданий видавцю, а також рукопис статті після рецензування та внесених змін, проте до редагування та верстання, на власній вебсторінці, а також на вебсайті установи, де він працює.

Після публікації статті видавництвом автору, як правило, рекомендують розповсюджувати інформацію про опубліковану статтю шляхом надання гіперпосилання на статтю на сайті видавця (видавництва).

Може бути визначено умови розміщення статті на інших сайтах після завершення періоду ембарго.

Модель забезпечення доступу до опублікованої статті із застосуванням випадків вільного використання творів. Автор має право розмістити поданий рукопис статті, а також рукопис статті після рецензування на власному сайті або сайті установи, де він працює.

Після публікації статті автор повинен надати у тексті рукопису статті посилання на остаточну версію статті на веб-сайті видавця: «Це попередній рукопис статті, опублікованої у [назва журналу]. Остаточна версія доступна в Інтернеті за адресою: <https://doi.org/evidenceinsert DOI>».

Якщо у доступі розміщено рецензований рукопис статті, то після опублікування статті має бути вказано: «Це пост-рецензована версія статті, опублікована у [назва журналу]. Остаточна версія доступна в Інтернеті за адресою: <http://dx.doi.org/evidenceinsert DOI>».

У випадку застосування видавництвом періоду ембарго (термін, під час якого здійснюється розповсюдження журналу за передплатою або на інших, винятково оплачуваних, засадах) рукопис після рецензування може бути розміщений на власному сайті автора та сайті організації, де він працює, лише після завершення періоду ембарго. Цей період становить, як правило, 6 або 12 місяців.

Цифровий примірник опублікованої статті автору дозволено використовувати для власних цілей або у навчальному процесі. Інформування про опубліковану статтю має здійснюватися через надання гіперпосилання на статтю на сайті видавця (видавництва). Використання цифрового примірника статті іншими способами визначається або в угоді з автором, або за спеціальними дозволами видавця.

Модель розповсюдження наукового журналу за передплатою, на платних засадах. У цьому випадку автор може розмістити рукописи статті на умовах, викладених вище.

Авторові дозволено використовувати цифровий примірник статті для персональних потреб; використання для аудиторії, якій він читає лекції та тренінги. Проте не дозволено розповсюджувати такий примірник, виставляти його на вебсайтах.

3. Вартість опублікування. У політиці зазначається платна чи безкоштовна форма опублікування, можливе визначення певних категорій авторів, на яких поширено інші умови (працівники установи-видавця, інші автори, автори з інших країн тощо).

4. Форма договору з автором. У політиці має бути зазначено, що з автором укладається ліцензійний договір та надано посилання на типовий бланк такого договору. Примірна форма ліцензійного договору на використання твору, рекомендована для наукових періодичних і книжкових видань у Академії, затверджена постановою Президії НАН України від 04.06.2014 № 130. Також можна навести текст примірного ліцензійного договору.

5. Права користувачів із використання опублікованих наукових видань з комерційною та некомерційною метою. Треба зазначити права користувачів із використання опублікованих наукових видань із комерційною та некомерційною метою.

5.1. Використання з некомерційною метою.

Застосування ліцензій відкритого доступу. У разі публікації статті на умовах ліцензії відкритого доступу застосовують умови відповідної ліцензії.

На цей час у зв'язку з тим, що зміни до Закону України «Про авторське права і суміжні права» та Цивільного кодексу України щодо можливості надання публічних ліцензій без дотримання письмової форми не ухвалено, застосування ліцензій вільного доступу, на наш погляд, можливо для іноземних користувачів.

Для користувачів в Україні застосування таких ліцензій можливе у вигляді авторсько-правового застереження. Так, застосування ліцензій відкритого доступу для користувачів в Україні означатиме, що особа, яка має виключні майнові права на твір (наукова установа, автор), розглядає дії користувачів із використання творів у рамках ліцензії як правомірні та не буде застосовувати до них засоби захисту майнових прав, якщо використання твору здійснюється користувачами в межах ліцензії. Якщо ліцензією визначено можливість розповсюдження та некомерційного використання твору,

а користувач використовує такі твори з комерційною метою, особа, яка має авторське право, може застосувати всі передбачені законодавством засоби цивільно-правового, адміністративно-правового та кримінально-правового захисту майнових прав.

Форма такого застереження наведена у вже згаданому виданні «Питання охорони авторського права у наукових виданнях (методичні рекомендації)» [3].

Доступ до опублікованої статті із застосуванням випадків вільного використання творів. Здійснюється користувачами *лише* відповідно до випадків вільного використання, визначених ст. 21—25 Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Закон передбачає можливість вільного використання твору із зазначенням імені автора і джерела запозичення (ст. 21) у разі:

- відтворення бібліотеками та архівами примірників твору репрографічним способом (ст. 22);
- відтворення примірників твору для навчання (ст. 23);
- відтворення творів у особистих цілях (ст. 25).

5.2. *Використання з комерційною метою.* У політиці мають бути вказані правила використання з комерційною метою статей наукового журналу або окремих видань журналу. Наприклад, політика в галузі авторського права видавництва *Wolters Kluwer Law & Business*, що є лідером світового ринку видань міжнародної тематики, включає таке: «Для користувачів. Запити щодо передруку або копіювання мають надсилатися до видавництва. Запит щодо передруку або копіювання понад половини журналу або більш як третини книги не розглядається. Подання запиту здійснюється за встановленою формою із зазначенням, зокрема, обсягу матеріалу, що передбачено використати, порівняно з обсягом усього твору, та результату використання на потенційному ринку видання. Дозвіл треба отримувати у разі копіювання (включаючи матеріали для лекцій); розсилки матеріалів електронною поштою (до 250 отримувачів); використання у системі Інтранет (для використання в організаціях, університетах за умови захисту паролем).

Існує загальне положення, що запити щодо комерційного використання статей журналів або випусків журналу в цілому (це стосується і випадку ліцензій відкритого доступу з некомерційним використанням, публікації статті із застосуванням випадків вільного використання, платної публікації) мають надходити до видавця (зазначаються контакти).

Часто видавець, у разі поширення видання на платних засадах, забезпечує користувачам можливість онлайн придбання окремих статей або випусків журналів.

У випадку, коли окремі статті з журналу чи розділи монографій передбачено використовувати як матеріали для студентів і для продажу їм збірників, укладених із цих матеріалів, відповідний навчальний заклад має звернутись до видавця і узгодити умови такого використання.

6. Позначення виду ліцензії відкритого доступу у примірниках наукового журналу та статті. Також у політиці може бути зазначений вид ліцензії відкритого доступу, що застосовується видавцем, і порядок розміщення позначень стосовно такої ліцензії.

Доцільним є використання ліцензій *Creative Commons*:

- *Attribution — Non Commercial — No Derivs* (Атрибуція із зазначенням авторства — Некомерційне використання — Без похідних творів; *CC BY-NC-ND*) та

- *Attribution — No Derivs* (Атрибуція із зазначенням авторства — Без похідних творів; *CC BY-ND*).

Перша передбачає лише некомерційне використання твору, забороняючи використання твору як основи для похідного твору з подальшим розповсюдженням. Друга передбачає як комерційне, так і некомерційне використання твору, також забороняючи використання твору як основи для похідного твору з подальшим розповсюдженням.

Варто зазначити, що на сайті видавця — наукової установи номер журналу може бути розміщено для скачування повністю та / або можуть бути розміщені окремі статті. Таким чином, має бути вирішене питання, чи надавати на умовах певної ліцензії *CC* користувачам право на використання усього номера журналу або лише право на використання окремих статей. До того ж, частина статей може поширюватись за ліцензіями відкритого доступу, інша частина — ні. Тому доцільно у випадку, коли передбачено використання на умовах певної ліцензії відкритого доступу усіх статей журналу, зазначити на сайті таке:

«Примірник цього журналу та статті цього журналу використовуються за ліцензією відкритого доступу *CC BY-NC-ND*»;

«Статті цього журналу використовуються за ліцензією відкритого доступу *CC BY-NC-ND*»;

«Умови використання окремих статей цього журналу за ліцензією відкритого доступу зазначено на першій сторінці відповідної статті».

Рекомендуємо також на першій сторінці кожної статті, що розміщується у цифровому вигляді та використання якої передбачається за ліцензією відкритого доступу, зазначити: «Використання статті здійснюється на умовах ліцензії відкритого доступу *CC BY-NC-ND*». У цьому випадку наводити посилання на повний текст ліцензії та графічне зображення обраної ліцензії.

7. Зазначення осіб у знаку авторського права. У політиці можуть бути описані також правила щодо застосування знака копірайту із зазначенням, що у знаку авторського права вказуються особи, які мають майнові авторські права. Спеціальний розгляд цього питання здійснив Ю.М. Капіца [4].

У випадку службових монографічних творів, автори та інші особи, що беруть участь у створенні такого твору (фотографи, перекладачі), зазвичай передають права науковій установі щодо використання твору з метою його видання, а зі знаком копірайту (велика латинська літера *C* у колі) зазначають лише назву наукової установи.

Для усіх інших видів монографічних видань, що не є службовими творами, у знаку копірайту зазначають осіб, які мають майнові права на такий твір, його частину, або осіб, яким вони передають свої права за договором про передачу виключних майнових прав інтелектуальної власності, чи за ліцензійним договором.

У наукових журналах на титульному аркуші у знаку авторського права зазначають назву наукової установи — видавця журналу відповідно до ст. 19 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Це вказує на право видавця на використання наукового журналу загалом.

Щодо наведення знака авторського права на першій сторінці кожної статті — видавець може самостійно вирішити: надавати чи ні цю інформацію. У випадку її наведення необхідно взяти до уваги, що для статей, які є службовими творами і підготовка яких була передбачена робочим планом виконання дослідження, вказують:

- автора та установу-роботодавця, якщо ліцензійний договір між установою і автором не було укладено;
- тільки установу, якщо автор уклав ліцензійний договір з установою щодо передання установі права на використання твору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Oxford University Press. URL: <http://global.oup.com/?cc=ua&selected=ua> (дата звернення: 15.08.2019).
2. Springer. Self-archiving policy. URL: <https://www.springer.com/gp/open-access/authors-rights/self-archiving-policy/2124> (дата звернення: 15.08.2019).
3. Питання охорони авторського права у наукових виданнях (методичні рекомендації) / Ю.М. Капіца, К.С. Шахбазян, Д.С. Махновський, О.Г. Вакаренко, А.І. Радченко, З.А. Болкотун. Київ: Академперіодика, 2017. 110 с.
4. Капіца Ю.М. Використання знака охорони авторського права у наукових періодичних виданнях та монографіях. *Наука України у світовому інформаційному просторі*. Вип. 13. 2016. С. 49—61. <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.321.049>

Надійшла 19.08.2019

REFERENCES

1. Oxford University Press. URL: <http://global.oup.com/?cc=ua&selected=ua>
2. Springer. Self-archiving policy. URL: <https://www.springer.com/gp/open-access/authors-rights/self-archiving-policy/2124>
3. Issues of copyright protection in scientific publications (methodical recommendations) / Kapitsa, Yu.M., Shahbazyan, K.S., Makhnovsky, D.S., Vakarenko, O.G., Radchenko, A.I., Bolkotun, Z.A. Kyiv: Akademperiodyka, 2017. 110 p. [in Ukrainian].
4. Kapitsa Yu.M. Use of copyright symbol for research journals and academic monographs. *Science of Ukraine in the Global Information Space*. 2016. 13: 49-61. <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.321.049> [in Ukrainian].

Received 19.08.2019

K.S. Shahbazyan, PhD (Law)

Center for Research of Intellectual Property and Technology Transfer of the NAS of Ukraine

LEGAL POLICY ON COPYRIGHT ISSUES WHILE PUBLISHING SCIENTIFIC
JOURNALS AND MONOGRAPHS

Legal requirements for copyright issues for publishing scientific journals and placing of a digital copy of the publication and its on-line distribution are given. Copyright issues arising from the publication of a work on the Internet site of scientific publishers are analyzed. The article gives a brief overview of the problems of copyright in the placement and distribution of electronic publications and identifies issues that need to be addressed in the practice of publishing.

Keywords: scientific periodical, digital format, copyright, electronic publication, license agreement.